

Geuzenlezing 2023

6 maart 2023, Vlaardingen

Beste aanwezigen,

Het is mij een eer om namens het Nationaal Comité 4 en 5 mei deze Geuzenlezing 2023 te mogen houden. Want het is een bijzondere lezing, waarmee we elk jaar een heel bijzondere groep verzetshelden gedenken.

Ik begin met een citaat.

‘Al onze voorraden zullen worden weggehaald’. ‘Spoedig krijgen we een bonnenstelsel.’ ‘Onze jonge mannen zullen gedwongen worden elders te gaan werken, voor den overweldiger.’ Het is 18 mei 1940 en Bernardus IJzerdraat heeft geen enkele illusie over wat de Duitse bezetting ons land zal brengen. Hij doet zijn voorspelling in het tweede nummer van zijn ‘Geuzenbericht’ - het eerste was al van 15 mei, de dag van de capitulatie.

Bernardus wachtte niet af. Hij dacht niet – zoals veel Nederlanders: het zal wel meevallen. Hij kwam in verzet.

De Geuzenverzetsgroep die Bernardus samen met enkele stadgenoten oprichtte heeft maar kort bestaan. De groep werd verraden en slechts weinig leden hebben de oorlog overleefd. Het verzet kwam, net als bij de Februaristaking, van onderop, van de machinebankwerkers, schippers, handwerkslieden. De mannen van het eerste uur- gewone arbeiders - kwamen allemaal uit deze omgeving. Rotterdam, Schiedam en vooral Vlaardingen, waar Bernardus als leraar werkte. De executie van zoveel jonge mannen uit het stadje moet toen grote indruk hebben gemaakt op de bevolking. Het is niet voor niets dat de Geuzen tot de dag van vandaag ieder jaar in Vlaardingen worden herdacht. Ze maken deel uit van uw geschiedenis. Sommigen van u hebben misschien familieleden verloren.

Om je te realiseren hoe groot de impact van zo'n verleden is – daar is soms een zetje van buiten voor nodig. Dat is mijzelf een paar jaar geleden overkomen. Ik werd gevraagd te spreken bij de herdenking van Kamp Amersfoort en bij de voorbereiding van mijn toespraak stuitte ik op de geschiedenis van de Merwedegijzelaars. Dat was een groep jonge mannen die op 16 mei 1944 bij de rivier de Merwede bij een razzia werden opgepakt en naar Kamp Amersfoort weggevoerd. De aanleiding was de liquidatie van een Duitse landwachter door het gewapend verzet. Velen keerden niet terug. Ze waren allemaal afkomstig uit dorpen als Sliedrecht, Giessendam en Hardinxveld. Ik dacht: Hardinxveld? Maar daar ben ik geboren! En opeens zag ik mijn dorp in een ander licht. De straten waar die jongens woonden. De bedrijven waar ze werkten. Hun school – ik kende het allemaal! Ik heb in de klas gezeten met hun kleinkinderen, hun neefjes en nichtjes.

En zo zal dat ook voor velen van u zijn. U kent de school waar Bernardus werkte, de straat waar Arij Kop woonde, de favoriete paden van hun wandelvereniging. U kent familieleden van de geuzen. Die herkenning, dat houdt de geschiedenis levend. En die herkenning is ook een prachtige manier om de volgende generatie te laten zien hoe het toen was en wat oorlog betekent. En dat is hard nodig. Want voor de jeugd is die vrede, de vrijheid, zo vanzelfsprekend. Maar dat is het natuurlijk niet.

Het thema dat u voor deze dag heeft gekozen, *kwetsbare vrijheid*, is dan ook heel goed gekozen. Die kwetsbaarheid – dat is precies wat we in deze tijd zien. En wat ons angstig maakt en ongerust. Op meerdere niveau's van ons bestaan. Want vrijheid is een begrip met verschillende lagen.

De meest ingrijpende bedreiging van de vrijheid is natuurlijk die door oorlog en geweld. Oorlog is haar meest directe, absolute vijand. In een land in oorlog verliezen de burgers in één klap hun vrijheid. Opeens word je bedreigd in de kern van je bestaan. Opeens is het onzeker geworden of je morgen nog leeft - en dat geldt ook voor je ouders, je kinderen, je vrienden. Een groter gevoel van onvrijheid is er niet.

Om die situatie met eigen ogen te zien, hoeven we helaas niet ver meer te reizen. Wat voor Nederlanders 10 mei 1940 is, is voor Oekrainers 24 februari 2022.

Dreiging van geweld, van onderdrukking, van dood en verderf – vanaf dat moment is niemand in het land meer vrij. En om hun verhalen te horen hoeft u niet ver te lopen – uw stad vangt bijna duizend Oekraïense vluchtelingen op. Zij kunnen u precies vertellen hoe kwetsbaar de vrijheid voor hen is gebleken.

Maar kwetsbare vrijheid gaat niet alleen over oorlog en geweld. Vrijheid is meer dan de afwezigheid van oorlog. Het is ook: leven in een open, vrije, democratische rechtsstaat. Een staat waarin ieder lid van de gemeenschap juridische bescherming geniet en politieke rechten heeft – zoals kiesrecht en vrijheid van drukpers. Zo kunnen we allemaal deelnemen aan het democratische proces. Zo geven we vorm aan ons burgerschap en waarborgen we onze vrijheden en rechten. Het ligt vast in onze grondwet, het is de basis van onze vrije samenleving.

Maar ook die vrijheid is kwetsbaar en staat onder druk. We hebben het gezien in Rusland, hoe de *regering* van Poetin zich ontwikkelde tot de *dictatuur* van Poetin. En we zien het zelfs in landen met op het oog een stevige democratie. In Duitsland werd kort geleden een groep mensen met de naam ‘Reichsbürger’ opgepakt die de wettige regering met geweld omver wilden werpen en een autoritaire staat wilden vestigen. Zoiets kan dus gebeuren, in een democratische rechtsstaat. Zo kwetsbaar is dus onze vrijheid.

En laten we ons niet vergissen: dat geldt ook voor Nederland. De inlichtingendienst AIVD constateerde recent dat er een voedingsbodem is voor politiek extremisme. Dat bedreigt onze democratische rechtsorde. Het gaat om groepen die chaos toejuichen en geweld goedpraten, of flirten met de hoop op een gewelddadige omwenteling in Nederland.

Hun aanhang vinden ze in de groep mensen die geen vertrouwen meer hebben in onze rechtsstaat. En die groep groeit. Ze stemmen niet meer. Ze geloven er niet meer in. Ze doen niet meer mee. Een paar maanden geleden publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau er nog een onderzoek over: over de mensen die afhaken, omdat hun wantrouwen structureel is of omdat ze er niet meer in geloven dat de politiek in staat is om problemen op te lossen.

Dat verschijnsel, het afhaken van grote groepen mensen, ook dat bedreigt onze kwetsbare vrijheid. Het kan, zoals de AIVD constateerde, onze democratische rechtsstaat ondermijnen. En juist die democratische rechtsstaat is de basis van onze vrijheid, de waarborg die ieders recht en vrijheid garandeert. Democratie en rechtsstaat horen bij elkaar – de rechtsstaat steunt de democratie en vult haar aan; ze is noodzakelijk om de democratie goed te laten functioneren. Ze waarborgt het idee dat democratie meer is dan de macht van de helft plus 1; het is juist ook opkomen voor de rechten van minderheden.

Over negen dagen zijn er weer verkiezingen in Nederland. Verkiezingen vormen de grondslag van een democratie: op basis van de stemmen van de burgers wordt een bestuur van het land gevormd. Maar zodra de bestuurders gekozen zijn, moeten zij zich altijd realiseren dat ze er ook zijn voor de mensen die niet op hen hebben gestemd. Met hen in gesprek blijven. Ook hun geluid horen. Hun rechten waarborgen. Dat is een moeizamer systeem dan dat van the winner takes all, maar wel een veel betere waarborg voor een goed functionerende democratie. Je leest de beschaving van een land af aan hoe ze omgaan met minderheden. De herinnering aan de Tweede Wereldoorlog stelt ons in staat de vraag scherp te blijven stellen of het nog lukt om elkaar over bevolkingsgroepen heen te begrijpen en te vertrouwen. We moeten vragen stellen, ook als dat ongemakkelijk voelt. Een goed functionerende democratische rechtsstaat – het is misschien niet de ideale samenleving, maar vooralsnog zie ik geen betere. Toch gaat het er niet goed mee. In 2020 leefde ruim 49 procent van de wereldbevolking in democratieën, maar in 2021 nog maar 45 procent. En er zijn maar heel weinig mensen die leven in wat men noemt een ‘volledige democratie’: amper 6,4 procent. Minder dan de 8,4 procent van het jaar tevoren.

Ook die vrijheid, de vrijheid van leven in een democratische rechtsstaat, is dus ontzettend kwetsbaar.

En dan die laatste, derde vorm van vrijheid – de persoonlijke, individuele vrijheid. De vrijheid om jezelf te zijn, om je talenten te ontplooien, je eigen keuzes te maken. Ook daarover valt in deze tijd wel wat meer te zeggen.

Een paar weken geleden gaf ik college in Rotterdam aan een groep van zo'n 80 studenten. We kwamen te spreken over vrijheid en ik vroeg hen wat zij eronder verstonden. De antwoorden waren divers: 'dat ik als homoseksueel hand in hand kan lopen met mijn partner', 'dat ik mag gaan en staan waar ik wil', 'dat ik mijn mening mag uiten'. Ze waren divers, maar hadden toch één gemeenschappelijke factor: het ging om vrijheid voor MIJ. Dat vroeg ik dus ook aan die studenten: gaat vrijheid vooral over IK? Over wat IK mag en kan? Deel je ook niet iets met de ander? Moet je geen rekening houden met elkaar? Ook de vrijheid van de ander respecteren? Mijn vrijheid raakt immers aan die van jou?

Het gesprek daarna werd nog bijzonder boeiend en gelukkig was de conclusie: je kunt het niet over individuele vrijheid hebben zonder na te denken over hoe die van jou raakt aan die van de ander. Maar daar moeten we tegenwoordig kennelijk lang over nadenken. Het spreekt allang niet meer vanzelf.

Dat heeft alles te maken met hoe Nederland zich heeft ontwikkeld sinds het einde van de oorlog. We hebben van ons land een van de meest ver doorgevoerde verzorgingsstaten gemaakt – samen met de Scandinavische landen. Iedereen kan hier een beroep doen op een veelheid aan voorzieningen en rechten. Dat stelsel is collectief bedacht, maar de uitwerking is erg individueel – uiteindelijk gaat het om elke burger persoonlijk. Waar heb IK recht op.

Ik. Het individu.

Ik zag juist wat dit jaar het motto is van de Boekenweek: 'Ik ben alles'. Dat is inderdaad een treffende omschrijving van de tijd waarin we leven.

Het collectieve lijkt geheel uit beeld verdwenen. Als iemand succesvol is, zegt men: hij heeft hard gewerkt; hij heeft het goed gedaan. Maar dat is toch maar de helft van het verhaal? Wie in Nederland succesvol is, is dat ook omdat we een goed onderwijssysteem hebben, goede zorg, goede infrastructuur. Succes is altijd ook een prestatie van het collectief.

We lopen aan tegen de grenzen van *Ik ben alles*. De vrijheid van het individu kent zijn grenzen. Wie alleen kijkt naar zijn eigen vrijheid, zal op enig moment zien hoe

armoedig dat is. We vormen met elkaar een samenleving – en dat woord omvat niet voor niets het woord Samen. Vrijheid vraagt om verbinding.

78 jaar na het einde van de oorlog, na de tijd waarin we begonnen met de opbouw van onze verzorgingsstaat, moeten we opnieuw met dat idee aan de slag. De werkelijkheid is veranderd. We worden geconfronteerd met de grenzen van de individuele vrijheid. Met bedreigingen van de zo zorgvuldig opgebouwde vrije rechtsstaat. Met het idee dat oorlog, de ernstigste bedreiging van je vrijheid, opeens dichtbij is. We worden geconfronteerd met hoe kwetsbaar onze vrijheid is. Vrijheid vraagt om verbinding en verbinding vraagt om dialoog.

Het zou goed zijn, als we met elkaar het gesprek hierover aangaan. Serieus, open en zonder vooroordelen.

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei vindt, dat we daar een bij uitstek geschikte dag voor hebben. 5 mei. Bevrijdingsdag. Een dag waarop we met elkaar dit gesprek in alle rust kunnen voeren. Maar dan moeten we daar wel de tijd voor kunnen nemen. Dan moet het dus wel een vrije dag zijn voor iedereen. Het zou zo mooi zijn als dat nu eindelijk eens ging gebeuren.

Dan kunnen we op die dag nadenken over de waarden achter de *derde* strofe van het gedicht *De 18 doden* – het gedicht dat u als erfgenamen van de Geuzen zo goed kent. Die derde strofe luidt als volgt:

Ik wist de taak, die ik begon,
Een taak van moeiten zwaar,
Maar 't hart, dat het niet laten kon,
Schuwt nimmer het gevaar;
Het weet hoe eenmaal in dit land
De vrijheid werd geëerd,
Voordat een vloek'bre schennershand
Het anders heeft begeerd.